

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

У статті «Розвиток системи державного пенсійного страхування: тенденції та шляхи удосконалення» окреслено основні напрямки подальшого реформування пенсійної системи України. Аналіз функціонування пенсійної системи дає змогу окреслити наступні тенденції її розвитку. Це зокрема: зупинка зростання частки пенсіонерів у структурі населення; дотаційність Пенсійного фонду України з державного бюджету; зростання частки доходів ПФУ з державного бюджету.

Підвищення пенсійного віку для жінок і трудового стажу, необхідного для отримання пенсії за віком і за вислугою років, є безперечно, позитивним кроком для поліпшення фінансового стану Пенсійного фонду України. Чисельність пенсіонерів впродовж останніх років децю зменшилася. Позитивним кроком для пенсійної системи стало також обмеження максимального розміру пенсії, призначеної для осіб, які отримали право на пенсію, 10-кратним розміром прожиткового мінімуму для осіб, котрі втратили працездатність.

Однією з негативних обставин для стабілізації пенсійної системи та переходу її функціонування на страхові принципи є диференціація нарахування пенсій для різних категорій осіб та професій. Чинне пенсійне законодавство містить понад 30 Законів України, але лише 4 з них є загальнообов'язковими і стосуються всіх громадян. Решта регулюють пенсійне забезпечення окремих категорій працівників та професій.

Головною тенденцією розвитку пенсійних систем у розвинутих країнах є підвищення пенсійного віку. Цей крок зумовлений переважно процесом «старіння населення» – збільшенням частки людей похилого віку в структурі населення, а отже, і частки пенсіонерів у ньому. Подальшому підвищенню пенсійного віку заважає низка соціальних, економічних та демографічних факторів. До них можна віднести: низький рівень життя населення, низький рівень охорони здоров'я, високий рівень смертності (особливо в чоловіків у працездатному віці), низька тривалість життя населення (особливо у чоловіків) тощо. Тому зусилля держави потрібно спрямувати на ліквідацію цих негативних обставин, і лише за таких умов можливе подальше підвищення пенсійного віку як для чоловіків, так і для жінок.

Для поліпшення стану справ у системі пенсійного страхування необхідно: розрахувати величину прожиткового мінімуму використовуючи реальні ціни на товари та послуги мінімального споживчого бюджету; підвищення рівня життя населення, як передумови для підвищення пенсійного віку; уніфікація пенсійного законодавства; запровадження єдиної для всіх громадян методики розрахунку розміру пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсія, пенсійний вік, соціальний захист, соціальне страхування, прожитковий мінімум.

The main directions of further reforming of the pension system in Ukraine have been cleared up in the article "Development of the system of state pension insurance: tendencies and ways of improvement". Analysis of the pension system functioning makes it possible to outline the following tendencies of its development: stopping of increase the part of pensioners in the structure of population; subsidy of the Pension Fund of Ukraine from the state budget; rise the PFU income from the state budget.

Increase the retirement age for women and the length of service required for old-age pension and long service pension, undoubtedly, is a positive step to improve the financial state of the Pension Fund of Ukraine. The number of pensioners has decreased somewhat in recent years. Limitation the maximum amount of pension for people who have the right for pension in 10 times repeated number of the living wage for those who have lost the ability to work is also a positive step for the pension system.

Differentiation of pensions for different categories of people and professions is one of the negative circumstances to stabilize the pension system and transfer of its functioning to insurance principles. Valid pension legislation contains more than 30 Laws of Ukraine, but only 4 of them are compulsory and concern to all citizens. The others control pensions for individual categories of workers and occupations.

Increase the retirement age is the main tendency of the pension systems in the developed countries. This step is mainly caused by the process of "population ageing" – increase the part of elderly people in the structure of proportion, and so the part of pensioners in it. The number of social, economic and demographic

factors prevents further increase of the retirement age. They are the following: low standard of living, low level of public health system, high mortality (especially among men of working age), low life expectancy (especially in men) and others. Therefore, the state's efforts should be directed at the elimination of these negative circumstances, and only under the following conditions the further increase the retirement age for both men and women is possible.

To improve the situation in the pension insurance system it is necessary to calculate the amount of a living wage using actual prices of goods and services of the minimum consumer budget; increase the standard of living as a prerequisite for raising the retirement age; unification of pension legislation; introduction of methods of calculation the amount of pensions, common for all citizens.

Key words: pension, retirement age, social protection, social security, living wage.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основним елементом сучасної системи соціального забезпечення України є державне пенсійне страхування. Даним видом соціального захисту охоплене все населення держави. Сучасний стан функціонування пенсійної системи характерний негативним фінансовим становищем Пенсійного фонду України. Зокрема, з державного бюджету на його фінансування у 2015 році спрямовано 80,811 млрд. грн., що становить 13,89% від загальних видатків, або 15,63% від загальних доходів державного бюджету [2, 3, 4]. Хоча порівняно з попередніми роками і намітилася позитивна динаміка (у 2014 р. – 16,45% та 19,22%, у 2013 р. – 22,35% та 23,70% відповідних показників), проте в умовах складної економічної та суспільно-політичної ситуації у державі даний дефіцит Пенсійного фонду є вкрай обтяжливим для економіки країни.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Упродовж останніх десяти років у наукових колах триває дискусія щодо основних напрямів поліпшення пенсійної системи. Чимало зроблено для вдосконалення законодавства. Зокрема, прийнято Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року [5].

Багато праць вітчизняних науковців присвячено необхідності підвищення пенсійного віку та регулюванню розмірів пенсійного забезпечення.

Мета написання статті полягає у виробленні пріоритетних напрямів подальшого реформування системи державного пенсійного страхування відповідно до фінансової спроможності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз функціонування пенсійної системи дає змогу окреслити наступні тенденції її розвитку. Це зокрема:

- зупинка зростання частки пенсіонерів у структурі населення;
- дотаційність Пенсійного фонду України з державного бюджету;
- зростання частки доходів ПФУ з державного бюджету.

Підвищення пенсійного віку для жінок і трудового стажу, необхідного для отримання пенсії за віком і за вислугою років, є безперечно, позитивним кроком для поліпшення фінансового стану Пенсійного фонду України. Зокрема, чисельність пенсіонерів на початок 2014 року становила 13533,3 тис. осіб, що на 312,8 тис. менше, ніж на початок 2012 року (13820,5 тис. осіб) [1]. На початок 2015 року чисельність пенсіонерів, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя і частини зони антитерористичної операції, становила 12147,2 тис. осіб [1]. Як видно з наведених даних, чисельність пенсіонерів дещо зменшилася. За рахунок цієї тенденції вдалося стабілізувати величину Пенсійного фонду. Так, бюджет Пенсійного фонду України у 2015 році був лише на 1,3 млрд. грн. більший, як у 2013 році, а у 2014 році обсяг фінансових ресурсів Пенсійного фонду був менший, аніж у 2013 році, на 3,1 млрд. грн. [6, 7, 8].

Дана стабілізація кількісних показників не призвела до підвищення ефективності соціального захисту пенсіонерів. З огляду на економічну ситуацію в державі – значна інфляція (24,9% у 2014 р.) – девальвація національної грошової одиниці (49,3% у 2014 р.); рівень реального соціального забезпечення за державним пенсійним страхуванням значно знизився [1]. Середній розмір пенсій зростає значно меншими темпами, ніж індекс споживчих цін. Так, середній розмір пенсій на початок 2014 року у порівняно з 2013 роком зріс на 3,7%, або на 55,4 грн. – до 1526,1 грн., у 2015 році у порівняно з 2014 роком зріс на

3,6%, або на 55,4 грн. – до 1581,5 грн. [1]. Незначне підвищення середнього розміру пенсій пов'язане з тим фактом, що близько 7,5 млн. пенсіонерів отримують мінімальну пенсію, а розмір пенсій за віком залежить від розміру мінімальної пенсії, яка не змінювалася з 1 грудня 2013 року до 1 вересня 2015 року. З 1 вересня 2015 року мінімальна пенсія встановлена на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, – 1074 грн. [4].

Позитивним кроком для пенсійної системи стало також обмеження максимального розміру пенсії, призначеної для осіб, які отримали право на пенсію, 10-кратним розміром прожиткового мінімуму для осіб, котрі втратили працездатність [5]. Проте це обмеження не торкнулось осіб, яким уже призначена пенсія у розмірі, що значно перевищує згадану норму. Тому, опираючись на рішення Конституційного суду України від 25. 01. 2012 р., яким визнано конституційним право уряду на перегляд виплат залежно від економічної ситуації, доцільно обмежити розмір уже призначених пенсійних виплат 10-кратним розміром прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [9].

Ще однією з негативних обставин для стабілізації пенсійної системи та переходу її функціонування на страхові принципи є диференціація нарахування пенсій для різних категорій осіб та професій. Чинне пенсійне законодавство містить понад 30 Законів України, але лише 4 з них є загальнообов'язковими і стосуються всіх громадян. Решта регулюють пенсійне забезпечення окремих категорій працівників та професій. Пенсійна система, що базується на страхових принципах, не повинна мати відмінностей для окремих «каст» громадян. Пенсійне страхування передбачає страхове відшкодування при настанні страхового ризику, а саме втрата працездатності у зв'язку з досягненням відповідного віку чи інших обставин. Вона не повинна виконувати роль стимулятора здійснення того чи іншого виду діяльності. Розмір страхового відшкодування має залежати від терміну страхування та величини страхових внесків, які сплачують у фіксованій величині від доходу застрахованого. Розмір пенсії має залежати не від статусу працівника, умов праці, не виду діяльності, а від розміру його заробітної плати.

Це саме стосується і необхідного трудового стажу для отримання пенсії за віком чи вислугою років. Необхідний трудовий стаж для отримання пенсії за віком – 30 років для жінок та 35 років для чоловіків. Проте, для окремих категорій працівників та професій трудовий стаж встановлений на рівні 25 та 20 років.

Для усунення даної соціальної несправедливості, необхідно уніфікувати пенсійне законодавство. Найкращим шляхом вважаємо прийняття одного законодавчого акта, що повністю би регулював пенсійне забезпечення всіх громадян, та втрату чинності всіх норм законодавчих актів, що регулюють пенсійне забезпечення сьогодні.

Головною тенденцією розвитку пенсійних систем у розвинутих країнах є підвищення пенсійного віку. Цей крок зумовлений переважно процесом «старіння населення» – збільшенням частки людей похилого віку в структурі населення, а отже, і частки пенсіонерів у ньому. Як ми вже зазначили, пенсійною реформою підвищено пенсійний вік для жінок з 55 до 60 років. Проте цього буде недостатньо для стабілізації пенсійної системи. З підвищенням пенсійного віку для жінок виникла ситуація, що сприяє підвищенню пенсійного віку для чоловіків. Коли Бісмарк у 1889 році запроваджував першу в світі пенсійну систему, він диференціював пенсійний вік для представників різних статей. Це було зроблено з тією метою, щоб громадяни, котрі перебувають у шлюбі, досягали пенсійного віку приблизно однаково. Тому керуючись статистичними даними щодо людей, які перебувають у шлюбі, було запропоновано різницю у пенсійному віці у 5 років. На той час у середньостатистичній сім'ї чоловік був старший від дружини в середньому на 5 років.

Зі зміною пенсійного віку для жінок у бік збільшення на 5 років, різниця у пенсійному віці для жінок та чоловіків нівелювалася. Згідно зі статистичними даними, у середньостатистичній українській сім'ї чоловік є старшим за дружину на 2,6 року [1]. Отже, виходить, що в середньостатистичній сім'ї дружина ще 2,6 року працювати після того, як її чоловік досягне пенсійного віку. Дана обставина може слугувати обґрунтуванням для підвищення пенсійного віку для чоловіків щонайменше до 62,5 року.

Подальшому підвищенню пенсійного віку заважає низка соціальних, економічних та демографічних факторів. До них можна віднести: низький рівень життя населення, низький

рівень охорони здоров'я, високий рівень смертності (особливо в чоловіків у працездатному віці), низька тривалість життя населення (особливо у чоловіків) тощо. Тому зусилля держави потрібно спрямувати на ліквідацію цих негативних обставин, і лише за таких умов можливе подальше підвищення пенсійного віку як для чоловіків, так і для жінок.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що ефективність функціонування системи пенсійного страхування є вкрай низькою. Це зумовлено негативними факторами: значною часткою пенсіонерів у структурі населення, низькою купівельною спроможністю пенсій, дефіцитністю Пенсійного фонду та, як наслідок, його дотаційністю з державного бюджету, диференціацією трудового стажу, необхідного для отримання пенсій за віком чи вислугою років та розрахунку розміру пенсійного забезпечення для різних категорій працівників і професій, диференціацією, низьким рівнем життя населення та високими показниками смертності населення. Для поліпшення стану справ у системі пенсійного страхування необхідно:

- розрахувати величину прожиткового мінімуму, на рівні якого встановлюють розмір мінімальної пенсії, використовуючи реальні ціни на товари та послуги мінімального споживчого бюджету (переглянути перелік товарів та послуг, що становлять мінімальний споживчий бюджет відповідно до умов сьогодення);
- підвищення рівня життя населення, що сприятиме продовженню тривалості його життя і на цій основі створення передумов для підвищення пенсійного віку;
- уніфікація пенсійного законодавства, що передбачатиме однакові умови отримання права на пенсію за віком й за вислугою років (тобто ліквідація останньої);
- запровадження єдиної для всіх громадян методики розрахунку розміру пенсійного забезпечення, що враховуватиме страховий стаж (трудоий стаж) та розмір сплачених страхових внесків (розмір заробітної плати чи інших видів доходів громадян), а не вид діяльності чи професію майбутнього пенсіонера.

Література

1. Державна служба статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Закон України “Про Державний бюджет України на 2013 рік” [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.
3. Закон України “Про Державний бюджет України на 2014 рік” [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.
4. Закон України “Про Державний бюджет України на 2015 рік” [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.
5. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2013 рік» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/101-2013-%D0%BF>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2014 рік» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/202-2014-%D0%BF>.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2015 рік» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/67-2015-%D0%BF>.
9. Рішення Конституційного суду України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12>.